

Ольга ГОНЧАРОВА,

orcid.org/0000-0002-8697-3211

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

(Харків, Україна) *olia.goncharova2016@gmail.com*

Тетяна БРАГІНА,

orcid.org/0000-0003-2225-3685

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри народної хореографії

Харківської академії культури

(Харків, Україна) *braginat058@gmail.com*

Юрій БРАГІН,

orcid.org/0000-0002-6213-5723

кандидат культурології, доцент,

доцент кафедри ЮНЕСКО

Державного біотехнологічного університету

(Харків, Україна) *cosinus93@gmail.com*

КОНСТРУЮВАННЯ ДЕРЖАВОЮ СОЦІАЛЬНОЇ РОЛІ ЖІНКИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1920–1980 РОКИ)

Активність жінок у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст., пов'язана з досягненням у демократичних державах гендерної рівності, спричинила значний інтерес науковців до ролі держави в цих процесах. У поле зору вчених потрапили й гендерні відносини в державах з тоталітарним та авторитарним режимами, зокрема Радянська Україна. Особливої ваги дослідження цієї проблеми набуває з огляду на те, що закладені ще в радянські часи принципи гендерної поведінки та стереотипи і на сьогоднішній день збереглися в українському суспільстві і впливають на вибір жінкою свого життєвого шляху та професії. З огляду на це, радянські практики скеровування жіночої ініціативи в необхідному Комуністичній партії та державним органам напрямку потребують ґрунтовного вивчення та осмислення. Тож за мету цієї статті було обрано з'ясування соціальної ролі жінки в радянському суспільстві, яку їй визначали керівники Комуністичної партії та органів державного управління і яким чином це впливало на їх кар'єрні орієнтири. Ми розглядаємо державу як інститут, який здійснює гендерне регулювання через політики примусу і виступає як гегемонний агент контролю гендерних відносин у суспільствах тоталітарно/авторитарного типу. У результаті роботи було зроблено висновок, що окрім нормативного примусового регулювання гендерними відносинами держава чинила ідеологічний тиск через домінуючі офіційні дискурси, задаючи рамки репрезентацій. Тож, реалізуючи свої власні життєві проєкти, конкретна людина, в залежності від своєї гендерної приналежності, мала це враховувати, використовуючи відкриті можливості, чи долаючи створені бар'єри. Для жінки варіанти життєвих та дискурсивних стратегій були обмежені. І як радянська пропаганда не намагалася прикрити негативні тенденції гендерної нерівності під красивими гаслами, жінки про них знали й вибудовуючи стратегію свого професійного зростання враховували це.

Ключові слова: гендер, державна політика, кар'єрні орієнтири, соціальна роль, регламентування.

Olha HONCHAROVA,*orcid.org/0000-0002-8697-3211**Ph.D. in Historical,**Associate Professor at the Department of History of Ukraine**Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University**(Kharkiv, Ukraine) olia.goncharova2016@gmail.com***Tetiana BRAHINA,***orcid.org/0000-0003-2225-3685**Ph.D. in Philosophy,**Associate Professor at the Department of Folk Choreography**Kharkiv State Academy of Culture**(Kharkiv, Ukraine) braginat058@gmail.com***Yurii BRAHIN,***orcid.org/0000-0002-6213-5723**Ph.D. in Cultural Studies,**Associate Professor at the Department of UNESCO**State Biotechnological University**(Kharkiv, Ukraine) cosinus93@gmail.com*

CONSTRUCTION OF THE STATE SOCIAL ROLE OF WOMEN IN SOVIET UKRAINE (1920–1980)

Women's activity at the end of the 20th - the beginning of the 21st century, being connected with the achievement of gender equality in democratic states, caused a significant scientific interest to the role of the state in these processes. Gender relations in states with totalitarian and authoritarian regimes, and Soviet Ukraine in particular, turn into the objects of scientific research. The study of this problem gains special importance because of the fact that the principles of gender behavior and stereotypes of the Soviet times remained in Ukrainian society. They still influence a choice of woman's life path and profession. That is why the Soviet practices of navigating the women's initiative in the necessary for the Communist Party and the state direction demand thorough study and understanding. Therefore, the purpose of this article is to clarify the social role of women in soviet society, which was determined by the leaders of the Communist Party and state administration bodies, and to define the way their decisions affected women's career orientations. We consider the state as an institution that carries out gender regulation through coercive policies and acts as a hegemonic agent of gender control in totalitarian/authoritarian societies. As a result, it was concluded that in addition to the normative and forced regulation of gender relations, the state exerted ideological pressure through the dominant official discourses, which form the framework of the gender role representations. Therefore, a woman, when implementing her life projects dependent on her gender, had to take this situation into account, and either use open opportunities or overcome existing barriers. The life options and discursive strategies of the woman were limited. And despite the attempts of Soviet propaganda to cover the negative trends of gender inequality with attractive slogans, women understood the situation and took it into account when building a strategy for their professional growth.

Key words: *gender, state policy, career orientations, social role, regulation.*

Постановка проблеми. Європейські держави у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. визначили однією з стратегій свого розвитку формування у суспільстві неупередженого ставлення до особи незалежно від статі, досягнення гендерної рівності, що привело до створення умов для рівності потенційних можливостей чоловіків і жінок. Це спричинило посилення жіночої активності в різних сферах діяльності. В Україні теж спостерігається підвищення громадської уваги до самоусвідомлення жінкою своєї соціальної ролі, що робить актуальним дослідження суспільно-політичних процесів, які впливають на вибір жінкою свого життєвого шляху та професії. При цьому слід

враховувати, що українське суспільство успадкувало елементи радянської культури, менталітету, свідомості, повсякденних практик. З огляду на це потребують ґрунтовного вивчення та осмислення радянські практики скеровування жіночої ініціативи в необхідному комуністичній партії та державним органам напрямку.

Аналіз досліджень. Існує чимала кількість наукових публікацій та розвідок, які висвітлюють проблематику жіночої історії за часів існування УСРР та УРСР. У радянські часи окремі аспекти означеної проблеми вивчали Л. Вітрук (Вітрук, 1967), Н. Гушинець (Гушинець, 1984), Т. Пікалова (Пікалова, 1984) та ін. У добу незалежності Укра-

їни однією із перших спроб об'єктивно висвітлити місце та роль жінки в радянському соціумі стала робота «Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні» (Смоляр, 1999). Ряд важливих питань соціальної ролі жінки отримали висвітлення у роботах М. Вороніної (Вороніна, 2019), С. Глухенької (Глухенька, 2020), Г. Єфіменко (2010), О. Ночовного (2013), В. Ульянової (Ульянова, 2021) та ін. Однак, здебільшого, у працях висвітлена загальна політика стосовно радянських жінок на окремо взятих етапах історичного розвитку, що не дає можливості скласти цілісну картину. Тому питання суспільно-політичних детермінант, які впливали на вибір жінкою стратегії побудови кар'єри у радянський період, потребує додаткового вивчення.

Мета статті – з'ясування соціальної ролі жінки в радянському суспільстві, яку їй визначали керівники Комуністичної партії та органів державного управління, і яким чином це впливало на їх кар'єрні орієнтири.

Виклад основного матеріалу. Проголошення влади більшовиків в Україні визначило практики вирішення «жіночого питання». У цій сфері спостерігається той же підхід, що й до вирішення всіх інших питань – запроваджені заходи були спрямовані не на задоволення потреб людини, а на забезпечення державних планів. Держава у той час потребувала розвитку виробництва, у якому відчувався дефіцит робітничих кадрів через втрати чоловічого населення під час Першої світової війни та революційних подій 1917–1920 рр. Вирішення цього питання здійснювалося шляхом залучення жінок до роботи на великих промислових підприємствах, що в умовах жорсткого контролю за трудовими відносинами можна було легко досягти. Через відсутність відповідної кваліфікації жінки виконували переважно підсобні роботи (Berezhna et al, 2024: 89).

Х з'їзд РКП(б), що відбувся у березні 1921 року, заклав підвалини нової економічної політики, в рамках якої товаровиробники отримали певну самостійність та право переходу підприємства на госпрозрахунок. Це вплинуло на зайнятість жінок, адже привело до активного витіснення некваліфікованої жіночої робочої сили та заповнення їх вакансій чоловіками, які поверталися з фронту й шукали роботу. Масові скорочення жінок пройшли в 1921–1922 роках, у результаті чого серед тих, хто стояв наприкінці 1922 року на обліку бірж праці в УСРР, 57 % становили представниці цієї статі. Особливо відчутним скорочення було у галузях з традиційним використанням жіночої праці. Так, на кожні 100 безробітних жінок припа-

дало у тютюновій промисловості – 94, текстильній – 92, паперовій – 83, швейній – 76. Утім, рівень безробіття серед жінок був набагато більшим, бо наведена статистика демонструє лише дані щодо офіційно зареєстрованих на біржі праці, а були ж ще й ті, які за певними соціальними ознаками не мали права отримати допомогу від цієї установи у працевлаштуванні. Кількість безробітних жінок продовжувала безупинно збільшуватися і, якщо на початку 1923 року їх нараховувалось 38,6 тис., то на кінець року вже 65,7 тис. Тож в середині 1920-х років жіноча зайнятість була достатньо низькою. Так, у важкій промисловості України у 1925 році жінки склали лише 12,7 % загального числа працюючих. Невисокою була й залученість жінок у кустарній промисловості, діяльність якої активізувалася у період непу. На 1925 рік число кустарниць та надомних робітниць сягало лише 20 тис. (Смоляр, 1999: 131). Наведені цифри переконливо демонструють, що у перші роки радянської влади участь жінок УСРР у виробництві не мала масового характеру. Попри декларування на державному рівні створення рівних можливостей для жінок та чоловіків, останнім надавали перевагу при прийнятті на роботу, оплата праці жінок була набагато нижчою. Так, Г. Єфіменко на прикладі професії вчителя молодших класів, 52,2 % посад в якій обіймали у 1922 р. жінки, переконливо доводить наявність низької заробітної плати у фемінізованих професіях (Єфіменко, 2010: 22–23).

Ситуація починає змінюватися з проголошенням курсу на індустріалізацію. Для досягнення головної мети радянського керівництва вкрай необхідним було збільшення робочих рук на заводах і фабриках. Тому з 1926 року держава посиленими темпами приймала на виробництво всіх тих, хто шукав роботу, в тому числі селян та селянок, які поповнювали лави некваліфікованих робітників. Усвідомлення того, що основною умовою ефективного використання цих кадрів є подолання невисокого освітнього рівня, сприяло тому, що держава починає більше приділяти уваги організації закладів освіти для дорослих. Масово створювані лікнепи, хати-читальні, гуртки політграмоти, сільбуду, що починають проводити цілеспрямовану роботу з жінками. Завдяки їх зусиллям грамотність жінок зросла з 37,2 % у 1921 році до 57,5 % – у 1929 році (Пікалова, 1984: 15). І ці показники невпинно зростали в подальшому. Розширенню можливостей жінок сприяло й те, що шкільна освіта була тепер спрямована не лише на надання знань, а й на підготовку випускників до трудової діяльності. Разом з освітою в школі

майбутні робітниці й селянки отримували певні знання, необхідні їм на виробництві. Однак всі ці дії аж ніяк не можна розцінювати як підвищення турботи про жінку та створення умов для її саморозвитку. Основною метою держави у цей період було скерувати її у ті галузі соціалістичного будівництва, яким в період форсованої індустріалізації надавалася пріоритетна увага. Окрім політехнізації середньої освіти розгортається й мережа різноманітних курсів прискороного отримання кваліфікації, шкіл фабрично-заводського учнівства (ФЗУ), де для жінок встановлювалася квота у 25 %. І як результат у 1930 р. у них навчалася 30 тис. жінок, тоді як у 1925 р. було лише 2 тис. (Гушинець, 1984: 65). Однак кількість створених установ не задовольняла наявні потреби, набуті відповідного фаху змогли лише 9 % жінок, задіяних на промисловому виробництві. 27 % робітниць працювали на напівкваліфікованих роботах, а 64 % – на некваліфікованих: чорноробами, прибиральницями, кур'єрами (Вітрук, 1967: 54). На селі жінки теж змінюють традиційні сфери зайнятості у виробничих процесах і освоюють нові фахи трактористок та комбайнерок.

Значні зусилля держави, спрямовані на залучення жінок до виробництва, привели до того, що питома вага жінок на виробництві зростає вдвічі. Тепер вони становлять 38,4 % загального числа працівників (Ітоги Всесоюзної переписи, 1971: 151–152). Досягнуто це було за рахунок впровадження цілеспрямованої політики уряду, в рамках якої перекривалися будь-які інші можливості реалізації жінками свого потенціалу, і залишався тільки можливість залучення до суспільного виробництва, до тих галузей господарювання, розвиток яких був пріоритетним для держави. До цього додавалося і створення через засоби масової інформації певного образу сучасної жінки. Зокрема, журнал «Комуністка», формував образ сильної, спрямованої у майбутнє трудівниці, яка активно залучається до суспільного життя та освоює «чоловіче» виробництво. Згідно з пропагандою, тільки набувши економічної незалежності, жінки могли досягти рівноправності та «звільнитися від кухонного рабства» (Вороніна, 2019: 365). І хоча в ст. 122 Конституції СРСР 1936 р. та аналогічній за змістом ст. 121 Конституції УРСР 1937 р. жінці надавалися рівні права з чоловіком у всіх сферах господарського, державного, культурного та суспільно-політичного життя, що забезпечувалося «наданням жінці рівного з чоловіками права на працю, оплату за працю, відпочинок, соціальне страхування та освіту», за фактом жінки все ще заробляли менше чоловіків, були менш освіченими, для них був закритий доступ до

цілого ряду сфер діяльності. Окрім того, наприкінці 1930-х років далися взнаки наслідки масових репресій, голодоморів, етнічних чисток, які привели до непоправних демографічних втрат в УРСР. У суспільній свідомості державою починає формуватися уявлення про жінку яка мала бути не лише успішною в кар'єрі, а й самовідданою матір'ю та дружиною. Культ матері мав банальну прагматичну основу – сприяти збільшенню народонаселення (Пагіря, 2012). При цьому материнство розцінювалося не як особистий вибір, а як обов'язок кожної жінки перед державою. За більшовицькою моделлю, жінка мусила працювати повний робочий день, виховувати дітей і водночас вести домогосподарство. Це дало дослідникам підстави говорити про прагматичний, утилітарний підхід політики партії до ролі жінок у міжвоєнний період (Смоляр, 1999: 136).

Не менш відчутними були демографічні наслідки Другої світової війни: відбувся перерозподіл чоловічого і жіночого населення країни, особливо працездатного віку. Так, якщо до війни його чисельність становила 7,2 млн., то станом на 1 січня 1945 р. вона ледь сягала 3,5 млн. осіб. При цьому 64 % усього населення республіки були представницями жіночої статі. Після повернення тих, хто залишився живим з армії та з евакуації, кількість працездатних зростає до 5,6 млн. осіб, але не досягла довоєнного рівня. Не призвело це і до подолання гендерного дисбалансу (Панченко, 1997: 108). Партійно-державна система мала досвід залучення жінок для вирішення своїх важливих стратегічних завдань, тож у повоєнний період повернулася до напрацьованої практики міжвоєнного часу. До того ж тепер на це не слід було витратити багато зусиль, так як за час війни жінки стали значною виробничою силою, замінивши на виробництві чоловіків, які пішли на фронт. У важкій промисловості вони швидко оволодівали «чоловічими» спеціальностями: забійників, слюсарів, фрезерувальників, електрозварників (Коваль, 1970: 175). Так, наприкінці війни у промисловості жінками було зайнято близько 50 % робочих місць, а у сільському господарстві 80 % (Смольницька, 2011: 165). Така ситуація зберігалася до повної демобілізації військових із лав Радянської армії. Підсилювалася активність жінок ще й ідеологічним тиском. Знову у засоби масової інформації повертається наратив спрямований на формування образу жінки – ідеального працівника. Не відмовилася держава і від образу жінки-матері, яка все встигає: проявляє повну самовіддачу на виробництві, веде домашнє господарство, народжує і виховує дітей (Чернега, 2005: 93).

У повоєнний період поширювались наукові та науково-популярні видання, у яких наводились дані офіційної статистики, що демонстрували високі показники чисельності жінок у промисловості, сільському господарстві, транспорті, науці і мистецтві, про кількість жінок серед депутатів Верховних Рад СРСР і УРСР, орденоносців, Героїв Соціалістичної Праці, лауреатів Сталінських премій, матерів-героїнь. У засобах масової інформації висвітлювався внесок жінок у боротьбу за дотримання виконання п'ятирічних планів, досвід організації і діяльності жіночих рад у промисловості та в сільському господарстві. Переконанням жінок у правильному виборі своєї життєвої стратегії покликані були сприяти численні обласні наради передовиків виробництва різних сфер. Складовою частиною практично кожного виступу учасниць зібрань було озвучення особистої мотивації, яка стимулювала досягнення ними успіхів. Для досягнення певних вершин необхідно було стати успішною за рахунок важкої праці та участі в громадському житті. Дослідники гендерних аспектів визнають, що не дивлячись на пропаговану рівність, як і раніше, зберігався гендерний розрив в оплаті праці: жінки отримували в середньому менше, ніж чоловіки, обіймали нижчі посади, не допускалися до освоєння багатьох професій і стикалися з дискримінацією при прийомі на роботу. Проте подібні утиски трактувалися як «турбота» держави про своїх громадян (Смольницька, 2011: 162). Зокрема, до сфер в яких залучення жінок обмежувалося, відносилися вищі органи державного управління. Переконливим доказом цього слугують статистичні дані щодо гендерного складу обраних до Верховної Ради УРСР. Так, у результаті виборів 1947 р. серед депутатів було 112 жінок, де вони склали 27 % від загальної кількості обранців. Щоб не складалося враження безпідставності тверджень про повну рівність жінок у всіх сферах, включаючи політичне керівництво на різних рівнях, постійно приймалися рішення про збільшення представництва жінок у державних органах. Проте, звіти знову й знову свідчили про відчутну нерівність жінок в сфері управлінської діяльності. За підсумками виборів 1951 р. до законодавчого органу Української РСР обрали 132 жінки де вони склали 31 % від усього депутатського корпусу (Ночовний, 2013: 160).

Надалі тенденція заміни особистих інтересів загальнодержавними у свідомості жінок зберігалася. Для цього використовувалися всі напрацьовані за роки радянської влади механізми, в яких, як і раніше, провідну роль відігравали засоби масової інформації. На шпальтах газет, журналів

розміщувалися матеріали, які мали сформулювати стійке уявлення про «престижні» професії. Тож, чільне місце в них відводилося матеріалам щодо роботи в цеху та на будівництві, зростає кількість публікацій щодо освоєння цілих земель (Глухенька, 2020: 208). Поряд з активним залученням жінки до виробництва домашня праця та виховання дітей теж, як і раніше, залишалися її негласними обов'язками. В суспільстві культивувалась думка, що їй забезпечуються необхідні соціально-побутові умови для поєднання щасливого материнства з усе більш активною і творчою участю у виробничому та суспільно-політичному житті, що згодом було зафіксовано і у сімейному законодавстві СРСР 1968-го року. Однак жінку спонукали робити вибір на користь максимального залучення на виробництві, та відмови від ролі домогосподарки не лише гучні гасла ідеологічної машини, а й банальна неспроможність радянської родини вижити на одну зарплату (Пагіря, 2012). При цьому жінок часто вважали працівницями «другого сорту».

Наприкінці радянського періоду жінки були досить активно залучені до суспільно-політичного і культурного життя країни. Вони становили 51 % всієї робочої сили. Дев'ять десятків жінок працездатного віку працювали або вчилися. У соціальних сферах економіки вони складали переважаючу кількість робітників: у текстильній промисловості їх було 70 % усіх працюючих, швейній – 89 %, хутряній та взуттєвій – 69 %, хлібопекарській – 71 %, кондитерській – 72 %. У складі працюючих жінки переважали у невиробничих галузях господарства: у торгівлі та побутовому обслуговуванні – 82 %, у галузі охорони здоров'я – 81 %, освіти – 75 % (Прибиткова, 1989: 26). Однак принцип пріоритетності важкої промисловості, «залишковий» підхід виділення ресурсів для розвитку легкої промисловості призвели до існування гірших умов праці і більш низької заробітної плати у галузях, де здебільшого, працювали жінки. Якщо доля ручної праці у промисловості, у цілому, у 1980 році складала 35 %, то в торгівлі – 90 %, побутовому обслуговуванні – 78 % (Ковальська, Олександрова, 1990: 8). Велика доля ручної праці використовувалась і у сільському господарстві, особливо у таких жіночих галузях, як городництво та садівництво. Епізодичні заходи з поліпшення умов праці жінок в економіці екстенсивного типу не мали успіхів. Не зважаючи на достатній освітній рівень, жінки, як і раніше, були відсторонені від ухвалення державних рішень. І хоча за радянських часів, наприклад, В. Шевченко не один рік була Головою Президії

Верховної Ради України, М. Орлик, Д. Проценко, Л. Хоролець, інші жінки працювали в уряді, на посадах міністрів, голів облвиконкомів і їхніх заступників, їх частка була мізерною у порівнянні з чоловіками. Радянсько-партійна номенклатура мала яскраво виражену патріархальну сутність. Наприкінці 1980-х років кожен другий чоловік з вищою освітою обіймав адміністративну посаду, а серед жінок таких було лише 7% оскільки «жінки, на жаль, за рівнем кваліфікації ще відстають від чоловіків, і це перешкоджає їм оволодівати сучасними професіями» (Ульянова, 2021: 47). У більшості своїй вони обіймали «декоративні» керівні посади: очолювали периферійні ради, профспілки, комсомольські організації тощо (Черняхівська, 2016). Залишалися види діяльності які визнавалися як виключно жіночі: освіта, торгівля, медицина. Реально для жінок існували тільки горизонтальні професійні переміщення, тоді як вертикальні – були прерогативою чоловіків. Тож, не дивлячись на номінальну гендерну рівність, жінці було значно важче досягти кар'єрного зростання ніж чоловікові.

Висновки. Державне управління гендерними відносинами здійснювалося двома типами механізмів. З одного боку, держава здійснювала нормативне примусове регулювання, проводячи гендерну політику через законодавчі акти різного рівня. З іншого боку, вона створила ідеологічний примусовий апарат, який контролював гендерні відносини через домінуючі офіційні дискурси, задаючи рамки репрезентацій. Для конкретних людей – чоловіків та жінок – інституційні умови поставали як спектр об'єктивно існуючих бар'єрів та можливостей їхніх дій та реалізації життєвих проєктів. За умов жорсткого інституційного контролю, притаманного радянському суспільству, варіанти життєвих та дискурсивних стратегій для жінок були обмеженими та мали реакційний характер. Попри намагання радянської пропаганди замаскувати негативні тенденції гендерної нерівності ідеологічними гаслами, жінки усвідомлювали реальний стан розподілу соціальних ролей і вибудовували стратегію свого професійного та особистісного зростання, враховуючи особливості системи соціальних відносин та відповідних їм форм діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berezna S. V., Voronina M. S., Honcharova O. S., Matei Yu. F. Features of the formation and development of the masculine region: on the example of Donbas in the second half of the 19th – first third of the 20th century. *Studies in history and philosophy of science and technology*. 2024. V. 33. № 1. P. 83–93.
2. Вітрук Л. Д. Підвищення загальноосвітнього та професійно-технічного рівня робітниць України в 1926–1932 рр. *Український історичний журнал*. 1967. № 3. С. 48–58.
3. Вороніна М. С. Освіта як ознака гендерної стратифікації жінок в УСРР в 1920–1930-ті роки. *Дриновський збірник*. 2019. № 11. С. 363–370.
4. Глухенька С. Образ радянської жінки періоду «відлиги» на сторінках журналу «Работница». *Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини» / За ред. Ю. Т. Темірова*. Вінниця: ДоНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 208–210.
5. Гушинець Н. О. Архівні джерела про підготовку жіночих кадрів для народного господарства УРСР (1933–1941). *Архіви України*. 1984. № 2. С. 62–69.
6. Єфіменко Г. Повсякденне життя вчителя школи соціального виховання. *Нариси повсякденного диття радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький: В 2 т.* Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Т. 2. С. 5–78.
7. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. Москва: Госиздат, 1971. 210 с.
8. Коваль М. В. Все для Перемоги. Подвиг трудящих України у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр. Київ: Наукова думка, 1970. 196 с.
9. Ковальська Н. К., Олександрова Т. М. Жінки Радянської України. Київ: Політвидав України, 1990. 69 с.
10. Ночовний О. В. Гендерний підхід у формуванні постійних комісій Верховної Ради Української РСР (1945–1964 рр.). *Гендерна політика міст: історія і сучасність. Вип. 4: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків, 23–25 жовтня 2013 року): наук. зб.* Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. С. 160–162.
11. Пагіря О. Гендер по - радянськи: навантаження жінки в СРСР звужувало коло обов'язків чоловіка. *Тиждень*. 2012. № 10 (227). URL: <http://surl.li/ulwwi> (Дата звернення 04.06.2024)
12. Панченко П. П. (ред.), Веселова О. М., Н. П. Барановська та ін. Україна: друга половина ХХ століття. Нариси історії. Київ.: Либідь, 1997. 352 с.
13. Пикалова Т. Борьба за преодоление неграмотности среди трудящихся женщин Украины (1917 – 1937 гг.). *Вопросы истории СССР*. 1984. № 29. С. 12–20.
14. Прибиткова І. М. Без усмішки про усмішку Джоконди. *Філософська та соціологічна думка*. 1989. № 5. С. 23–30.
15. Смольницька М. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2011. № 16. С. 162–174.
16. Смоляр Л. О. (ред.). Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні. Одеса: Астропринт, 1999. 440 с.

17. Ульянова В. О. Стереотипи радянської і пострадянської фемінності. *Мова*. 2021. № 35. С. 45–49.
18. Чернега П. М. Підготовка робітничих кадрів у промисловості України в роки Другої світової війни. *Сторінки воєнної історії України*. 2005. № 9, Т. 2. С. 90–101.
19. Черняхівська В. В. Історичний досвід становлення української моделі гендерного паритету. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1012> (Дата звернення 04.06.2024).

REFERENCES

1. Berezhna, S. V., Voronina, M. S., Honcharova, O. S., Matei, Yu. F. (2024). Features of the formation and development of the masculine region: on the example of Donbas in the second half of the 19th – first third of the 20th century. *Studies in history and philosophy of science and technology*, 33, № 1. 83–93. [in English]
2. Vitruk, JI. D. (1967). Pidvyshchennia zahalnoosvitnoho ta profesiino-tekhnichnoho rivnia robotnyts Ukrainy v 1926–1932 pp. [Increasing the general educational and professional and technical level of female workers of Ukraine in 1926–1932]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 48–58. [in Ukrainian]
3. Voronina, M. S. (2019). Osvita yak oznaka hendernoї stratyfikatsii zhink v USRR v 1920–1930-ti roky [Education as a sign of gender stratification of women in the USSR in the 1920s and 1930s]. *Drynovskiy zbirnyk*, 11. 363–370. [in Ukrainian]
4. Hlukhenka, S. (2020). Obraz radianskoї zhinky periodu «vidlyhy» na storinkakh zhurnalu «Rabotnytsa» [The image of a Soviet woman of the «thaw» period on the pages of the magazine «Rabotnitsa»]. *Travnevi studii: istoriia, mizhnarodni vidnosyny: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii «Travnevi studii 2020: istoriia, mizhnarodni vidnosyny» / Za red. Yu. T. Temirova*. Vinnytsia: DoNU imeni Vasyliia Stusa. 208–210. [in Ukrainian]
5. Hushynets, N. O. (1984). Arkhivni dzhherela pro pidhotovku zhinochykh kadriv dlia narodnoho gospodarstva URSR (1933–1941) [Archive sources on the training of female personnel for the national economy of the Ukrainian SSR (1933–1941)]. *Arkhivnyi Ukrainy*, 2. 62–69. [in Ukrainian]
6. Yefimenko, H. (2010). Povsiakdenne zhyttia vchytelia shkoly sotsialnoho vykhovannia [Everyday life of a teacher of a school of social education]. *Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoї Ukrainy v dobu nepu (1921–1928): Kolektyvna monohrafiia / Vidp. red. S. V. Kulchytskyi: V 2 ch.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Vol. 2. 5–78. [in Ukrainian]
7. Itogi Vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1959 goda. Ukrainskaya SSR [Results of the 1959 All-Union Population Census. Ukrainian SSR] (1971). Moskva: Gosizdat. 210 p. [in Russian]
8. Koval, M. V. (1970). Vse dlya peremogi. Podvig trudyaschih UkraYini u Velikly VItchiznyanly vYnI 1941–1945 rr. [Everything for victory. The feat of the working people of Ukraine in the Great Patriotic War of 1941–1945.]. Kyiv: Naukova dumka. 196 p. [in Ukrainian]
9. Kovalska, N. K., Oleksandrova T. M. (1990). Zhinky Radianskoї Ukrainy [Women of Soviet Ukraine]. Kyiv: Polityvdav Ukrainy. 69 p. [in Ukrainian]
10. Nochovnyi, O. V. (2013). Hendernyi pidkhid u formuvanni postiiynykh komisii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR (1945–1964 rr.) [Gender approach in the formation of permanent commissions of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (1945–1964)]. *Gender na polityka mist: istoriia i suchasnist. Vyp. 4: Materialy III mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii (Kharkivskiy natsionalnyi universytet miskoho gospodarstva imeni O. M. Beketova, Kharkiv, 23 – 25 zhovtnia 2013 roku): nauk. zb.* Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. 160–162. [in Ukrainian]
11. Pahiria, O. (2012). Hender po-radiansky: navantazhennia zhinky v SRSR zvuzhuvalo kolo oboviazkiv cholovika [Gender in the Soviet way: the workload of a woman in the USSR narrowed the scope of a man's responsibilities]. *Tyzhden*, 10 (227). Retrieved from: <http://tyzhden.ua/History/44370> (accessed 04 June 2024) [in Ukrainian]
12. Panchenko P. P. (ed.), Veselova O. M. & N. P. Baranovska et al. Ukraina: druha polovyna XX stolittia. *Narysy istorii [Ukraine: the second half of the 20th century. History essays]*. Kyiv.: Lybid. 352 p. [in Ukrainian]
13. Pikalova, T. (1984). Borba za preodolenie negramotnosti sredi trudyaschihsya zhenschin Ukrainyi (1917–1937 hh.) [The struggle to overcome illiteracy among working women of Ukraine (1917–1937)]. *Voprosy istorii SSSR*, 29. 12–20. [in Russian]
14. Prybytkova, I. M. (1989). Bez usmishky pro usmishku Dzhokondy [No smile about Gioconda's smile]. *Filosofska ta sotsiolohichna dumka*, 5. 23–30. [in Ukrainian]
15. Smolnitska, M. (2011). Zhinka v radianskomu suspilstvi: ofitsiinyi obraz i realna praktyka [A woman in Soviet society: official image and real practice]. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka*, 16. 162–174. [in Ukrainian]
16. Smoliar L. O. (ed.) (1999). Zhinochi studii v Ukraini: Zhinka v istorii ta sohodni [Women's studies in Ukraine: Women in history and today]. Odesa: Astroprynt, 440 p. (in Ukrainian)
17. Ulianova, V. O. (2021). Stereotypy radianskoї i postradianskoї feminnosti [Stereotypes of Soviet and post-Soviet femininity]. *Mova*, 35, 45–49. (in Ukrainian)
18. Cherneha, P. M. (2005). Pidhotovka robotnychykh kadriv u promyslovosti Ukrainy v roky druhoi svitovoi viiny [Training of workers in the industry of Ukraine during the Second World War]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*, 9, vol. 2, 90–101 (in Ukrainian)
19. Cherniakhivska, V. V. (2016). Istorychnyi dosvid stanovlennia ukrainskoї modeli hendernoho parytetu [Historical experience of the formation of the Ukrainian model of gender parity]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 10. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1012> (accessed 25 November 2023) (in Ukrainian)